O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi

Akademik M.Mirzaev nomidagi bog‘dorchilik, uzumchilik va vinochilik ilmiy-tadqiqot instituti

Agrosanoatni rivojlantirish agentligi

Surxondaryo viloyatida bog‘lar va tokzorlarni barpo qilish bo‘yicha

TAVSIYANOMA

Toshkent – 2026

Ushbu tavsiyanoma Surxondaryo viloyati tuproq-iqlim sharoitida, mevali bog‘larni va tokzorlarni barpo etish, ko‘chatlarni ekish sxemalari, payvandtaglarni tanlash hamda meva-uzum navlarini qisqacha tavsifi bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

1. Ko‘chat ekish uchun maydonni tayyorlash. Kuzda ko‘chat ekish uchun tanlab olingan maydon plantaj plugi bilan 50-60 sm chuqurlikda xaydalgan bo‘lishi kerak. Agarda maydon xaydalmagan bo‘lsa, bahorda 35-40 sm chuqurlikda yer xaydalib qatiy tarzda lazer tekislagichida tekislanadi, bu esa o‘z navbatida suvdan tejamkorlik bilan foydalanish samaradorligini 2-3 barobarga oshiradi, hamda ko‘chat ekish uchun reja tortiladi va ko‘chatlar ekilgandan keyin boshqa bog‘lar qatori qishda sho‘r yuvish ishlarini amalga oshirirish lozim.

Olinadigan hosildorlikni miqdori faqat nav va payvandtagdan, agrotexnika saviyasidan emas, balki o‘simliklarning qator orasi va daraxt oralig‘iga ham bog‘liq.

Maydonda qancha ko‘chat ko‘p bo‘lsa, hosil shuncha ko‘p bo‘ladi, lekin daraxtlarning joylashish zichligining ham chegarasi bor. Bu daraxtlarning hajmiga va qator oralarining texnika bilan ishlov berish darajasiga ham bog‘liq. Hosilni sifati va miqdoriga daraxt tanasiga tushadigan yorug‘likni sifati va miqdoriga hamda shamol harakatlanishiga uzviy bog‘liq.

2. Ko‘chat ekish. Ko‘chat ekiladigan chuqurlarni chuqurligi va kengligi 60×60 sm bo‘lib, chuqur qazishda tuproq ustining 20-25 sm unumdor qismi chuqurning bir tomoniga olib, chuqurning qolgan qismi ikkinchi tomonga olib qo‘yiladi. Chuqurga ko‘chat ekishdan oldin 350-400 g fosforli, 30-40 g kaliy o‘g‘iti hamda 8-10 kg chirigan go‘ngni tuproq bilan aralashtirib solib, keyin ko‘chat ekiladi.

Ko‘chatni ekishdan oldin alohida tayyorlangan shatmoqqa (yangi mol go‘ngi tuproq bilan 1:1 qilib qaymoqsimon qilib tayyorlanadi), botirib olib ekiladi. Ko‘chat chuqurga quyilib, oldin olingan unumli tuproq chuqur tagiga solinib, keyin olingan unumsiz o‘g‘it bilan aralashtirilgan tuproq bilan to‘ldirilib, ildiz payvand qilingan joyi tuproqdan 2-3 sm yuqorida bo‘lishi kerak. Ko‘chat ekilgandan so‘ng har bir chuqurga to‘la suv quyiladi. Bunda tuproq zichlanib, ko‘chat yaxshi ko‘karadi. Tuproq cho‘kkandan so‘ng ko‘chat atrofiga tuproq solib to‘ldiriladi.

3. Ko‘chatlarni parvarishlash. Ekilgan ko‘chatlar vegetatsiya davrida ko‘chatlarning atroflari qatqaloq bo‘lib qolmasligi uchun yumshatib turiladi. Tuproq sharoitiga qarab, vegetatsiya davrida zarur namlikni ta’minlash uchun albatta tomchilatib sug‘orish tizimini joriy etish talab etiladi.

Yangi ekilgan ko‘chatlarni dastlabki davrida suv bilan ta’minlashga katta e’tibor berish zarur. Ko‘chatlar to‘liq ko‘karib ketishi uchun (agar tomchilatib sug‘orish sistemalari ishga tushmagan bo‘lsa) ko‘chat atrofini

aylana shaklida ariq olinib, ariq to‘lguncha suv quyish lozim yoki ariq orqali sug‘orilsa, ko‘chat atrofidan suvni aylantirib o‘tkazib sug‘orish zarur. Tuproq namligini doimiy saqlash maqsadida12-14 martagacha sug‘oriladi.

Yosh bog‘larni kasallik va zararkunandalarga chidamlilik darajasi ancha past bo‘ladi. Shuning uchun zaruriyat tug‘ilgan holda kasallik va zararkunandalarga qarshi kurash choralarini qo‘llash zarur.

4. Tomchilatib sug‘orishning o‘ziga xos jihatlari. Tomchilatib sug‘orish ekinlarni sug‘orish usullari orasida nisbatan yangi sanaladi va uning o‘ziga xosligi suvni bosim ostida o‘simlikkacha yetkazib berishi bilan belgilanadi.

Tomchilatib sug‘orish tizimi o‘simlikning suvga bo‘lgan ehtiyojiga teng miqdordagi suvni zarur muddatda uning ildiz qatlamiga yetkazib berishga mo‘ljallangan suv taqsimlovchi doimiy tarmoqdan iborat.

Tomchilatib sug‘orishning boshqa sug‘orish usullaridan farqli jihati shundan iboratki, mazkur sug‘orish usulida tuproqning namligi va uni yaratish uchun berilayotgan suv boshqariladi.

Odatdagi egatlab sug‘orish usulida suv egatga oqizilgandan so‘ng dalaning bir qismida tuproqning namligi xaddan ortib ketsa, boshqa qismida suv yaxshi oqmaganligi tufayli tuproq yaxshi namlanmaydi. Tomchilatib sug‘orishda esa suv har bir ekinning ma’lum davrdagi ehtiyojiga mos ravishda dala bo‘ylab bir tekisda beriladi. Shunday qilib dalaning ekin joylashgan joylari bir xilda namlanadi. Tuproqda ortiqcha namlikning yuzaga kelishiga yo‘l qo‘yilmaydi. Egatlab sug‘orilganda sug‘orishdan keyin tuproqda namlikni haddan ziyod ortishi ekinni suvga bo‘ktirsa, sug‘orishlar orasidagi vaqtning uzoqligi oqbatida tuproq qurib ketib o‘simlikni suvsiz qoldiradi.

Navbatdagi sug‘orishda ekin yana suvga bo‘kadi, undan keyin esa yana suvsiz qoladi, ya’ni stress holatlarga tushadi. Natijada o‘simlik o‘z energiyasini shu stress holatlarni yengishga sarflashga majbur bo‘ladi va bir tekis rivojlana olmaydi. Tomchilatib sug‘orishda esa ekin ildiz qatlamining namligi bir xilda ushlab turiladi va ekin bir tekis rivojlanadi . Tomchilatib sug‘orishda ekinning ildizi rivojlanadigan tuproq qatlamida o‘simlik uchun optimal bo‘lgan tuproqning suvfizik rejimi yaratiladi.

5. Shakl berish. Urug‘lik mevali daraxtlarga asosan kuzda va danakli mevali bog‘larda erta baxorda shakl berish maqsadga muvofiq. O‘zbekiston sharoitida pakana payvandtagda ekilgan intensiv bog‘larda ko‘chatlarga 60 sm yuqoridan kesilib, shakl beriladi. Chetdan kelayotgan ko‘chatlarni veretino shaklida, ya’ni asosiy lider novda

qoldirilib, yoniga ko‘proq novda berishga qaratiladi, ya’ni shoxlatiladi. Shakl berishda ko‘chatning asosiy lider shoxida shtambi uchun 50 sm qoldirilib, undan yuqorisiga 8-10 ko‘z qoldirilib, undan so‘ng yana ship 3 ta ko‘z qoldirilib, ortiqchasi kesiladi.

Kelajakda yetarli shoxlashi uchun 50 sm. tanasidan yuqorida joylashgan 3 ko‘z oysimon shaklida (ko‘chat ko‘chatxonasida shoxlamagan bo‘lsa) ko‘zni o‘sishi qismidan kerbovka (kesish) qilinadi va yana uchta ko‘z tashlab yana uchta ko‘z to‘g‘ri chiziq shaklida kesimida (kerbovka) qilinadi. Bu jarayonni ko‘chat yaxshi o‘sa boshlagan davrida qilsa yaxshi natija beradi. Shoxlangan shoxlar iyul-avgust oylarida 90° egiladi va bog‘lanadi. Yosh o‘sgan novdalarda meva kurtaklarini hosil qilish maqsadida ular ma’lum vaqtda chilpib (chekanka) turiladi. Bu usul meva kurtaklarini ko‘proq hosil bo‘lishini ta’minlaydi.

6. Temir beton ustunlar o‘rnatish va sim tortish. Ekilgan ko‘chatlarni birinchi yilni o‘zida simbag‘azlarga bog‘lab, parvarish qilish uchun temir beton ustunlar o‘rnatilinadi.

7. Ko‘chatlarni simbag‘azlarga bog‘lab parvarish qilish. Yangi ekilgan olma, nok bog‘lariga temir beton ustunlar hamda sim tortilgach, ko‘chatlarning novdalari simlarga bog‘lab chiqiladi hamda kelajakda novdalar o‘sib, rivojlanishi uchun parvarish ishlari olib boriladi.

8. O‘g‘itlash. Yosh ekilgan ko‘chatlar yaxshi rivojlanib, o‘sishi uchun aprel oyining ikkinchi yarmida har bir ko‘chat atrofiga 100-120 g dan azotli o‘g‘it solinadi. Ikkinchi marta iyun oyida shuncha miqdorda yana azotli o‘g‘it solinadi.

Tomchilatib sug‘orish sistemasi mavjud bo‘lgan bog‘larda barcha mineral ozuqalarni suv orqali topchilatib berish maqsadga muvofiqdir. Bunda o‘g‘itni o‘zlashtirish samaradorligi ancha yuqori bo‘ladi.

Yosh pakana payvandtagli bog‘lar orasiga birinchi ikkinchi yillar sabzavot, poliz, kartoshka ekinlari ekish mumkin. Uchinchi yildan tushbu ekinlar ekish tavsiya etilmaydi. Chunki bog‘ qator orasiga ishlov berilishi sababli ekinlar ekilmaydi (Haydash, o‘g‘itlash, kimyoviy ishlov berish).

Oktyabr-noyabr oylarida yosh nihollar orasi hamda ko‘chatlarning qator orasi chopilib, yumshatiladi, begona o‘tlardan tozalanadi. Tuproqda namlik yaxshi saqlanadi.

Kuzda noyabr oyida fosforli hamda kaliy o‘g‘it, ya’ni gektariga 90 kg, fosfor 45 kg kaliy va 10 t organik o‘g‘it solinib chopiladi.

Yangi ekilgan intensiv bog‘lar ikkinchi yildan boshlab hosilga kiradi, 4-5 yili to‘liq hosil bera boshlaydi.

Surxondaryo viloyatida tashkil etiladigan bog‘ va tokzorlarga ekishga tavsiya etiladigan mevali va tok ko‘chat turlari, navlari hamda ekish sxemasi to‘g‘risida

MA’LUMOT

T\r	Ekin turi	Nav nomi	Payvantag turi	Ekish sxemasi (m)	Ko‘chatlar soni (1 ga dona)
Sariosiyo tumanida					
1	Olma	Golden delishes	M-IX	3×1,5 3,5x2	2222 1420
			MM-106	5x4 5x3,5	500 570
			MM-106	5x4 5x3,5	500 570
		Jeromin	M-IX	3,5x2 4x1,5	1428 1666
			MM-106	5x4 5x3,5	500 570
		Starkrimson	M-IX	3×1,5 3x2	2222 1666
			MM-106	5x4 5x3,5	500 570
		Pink leydi	M-IX	3,5x2 4×1,5	1428 1666
			MM-106	5x4 5x3,5	500 570
2	Nok	Santa mariya	BA-29	5×3	666
			Ayva-A	4×3	833
		Sarы Guzal	BA-29	5×3	666
			Ayva-A	4×3	833
		Devichi	BA-29	5×3	666
			Ayva-A	4×3	833
3	Bexi	Mushki bexi	BA-29	5×3	666
		Samarqandskaya krupnoplodnaya	Ayva-A	4×3	833
4	Gilos	Samba	Krimskiy-5	4×2	1250
		Volovoy sersa	Gizella	4x2	1250
5	Shaftoli	Muyassar	GF-677	4x2 4x3	1250 833
		Lola	GF-677	4x2 4x3	1250 833
		Nektarin (Super lola)	GF-677	4x2 4x3	1250 833
6	O‘rik	Subxoni	Mirabolano	5x4	500

		Faralia	Mirabolano	5x4	500
7	Olxo‘ri	Ispolinskaya	Mirabolano	5x4	500
		Superior	Mirabolano	5x4	500
8	Anor	Achiq-dona	Qalamcha	4x2	1250
		Kazake-anar	Qalamcha	4x2	1250
		Disertnaya	Qalamcha	4x2	1250
9	Anjir	Uzbekskiy jeltыy	Qalamcha	4x3	833
		Kadota	Qalamcha	4x3	833
10	Chilon jiyda	Ta-yan-szao	Qalamcha	5x4	500
		U-sin-xun	Qalamcha	5x4	500
11	Xurmo	Zanji-maru	Kavkaz xurmosi	5x5 6x5	400 333
		Tadjikskiy	Kavkaz xurmosi	5x5 6x5	400 333
12	Bodom	Bumajnoskorlupыy	GF-677	5x5	400
		Ugamskiy	GF-677	5x5	400
13	Yong‘oq	Tonkoskorlupыy	Vlach	7x5	156
		Ideal	Vlach	6x6	277
		Yubileynыy	Vlach	7x5	156
	Limon	Meyer	Qalamcha	3x2	1600
		O‘zbekiston To‘ng‘ichi	Qalamcha	3x2	1600
		Toshkent	Qalamcha	3x2	1600
14	Apelsin	Gamlin	Meyer	3x3	1100
1	Mandarin	Klimentin	Meyer	3x2	1600
15	Xo‘raki navlar	Tayfi rozoviy	Voyish usulida	4x2 4x3 4x4	1250 830 625
			Simbag‘az usulida	3x2,5 4x3	1333 833
		Rizamat	Voyish usulida	3x2 4x2 4x3	1666 1250 833

				4x4	625
			Simbog'az usulida	3×2,5	1333
		Husayni belыy	Voyish usulida	3x2 4x2 4x3 4x4	1666 1250 833 625
			Simbog'az usulida	3×2,5	1333
16	Kishmishbop navlar	Oq Kishmish	Voyish usulida	3x2 4x2 4x3 4x4	1666 1250 833 625
			Simbog'az usulida	3×2,5	1333
		Qora kishmish	Voyish usulida	3x2 4x2 4x3 4x4	1666 1250 833 625
			Simbog'az usulida	3×2,5	1333
17	Sharopbop navlar	Bayan shirey	Simbog'az usulida	3×2	1666
		Rkatsiteli	Simbog'az usulida	3×2	1666
Oltinsoy tumanida					
1	Olma	Golden delishes	M-IX	3×1,5 3,5x2	2222 1420
			MM-106	5x4 5x3,5	500 570
			MM-106	5x4 5x3,5	500 570
		Jonared	M-IX	3×1,5 4x1,5	2222 1666
			MM-106	5x4 5x3,5	500 570
		Djeromiyni	M-IX	3×1,5 4x1,5	2222 1666
			MM-106	5x4 5x3,5	500 570
2	Nok	Star krimson	BA-29	5×3	666
			Ayva-A	4×3	833
		Santa mariya	BA-29	5×3	666
			Ayva-A	4×3	833
3	Bexi	Izobilnaya	BA-29,	5x4	833
			Ayva-A	4x3	666
		Samarqandskaya krupnoplodnaya	BA-29,	5x4	833
			Ayva-A	4×3	833
4	Gilos	Bahor	Krimskiy-5	5×4	833
		Volovoy sersa	Gizella	4x2	1250
5	Shaftoli	Muyassar	GF-677	4x2 4x3	1250 833
		Nektarin (Super lola)	GF-677	4x2 4x3	1250 833

6	O‘rik	Yubileniy Navoiy	Mirabolano	5x4	500
		Subxoni	Mirabolano	5x4	500
7	Olxo‘ri	Ispolinskaya	Mirabolano	5x4	500
		Kirgiziskaya prevosxodnaya	Mirabolano	4x1,5	1666
8	Olcha	Podbelskaya	Krimskiy-5	4x1,5	1666
		Shpanka chyornaya	Krimskiy-5	4x1,5	1666
9	Anor	Achiq-dona	Qalamcha	4x2	1250
		Kazake-anar	Qalamcha	4x2	1250
10	Anjir	Kadota	Qalamcha	4x3	833
		Uzbekskiy jeltыy	Qalamcha	4x3	833
11	Chilon jiyda	Ta-yan-szao	Qalamcha	5x4	500
		U-sin-xun	Qalamcha	5x4	500
12	Xurmo	Zanji-maru	Kavkaz xurmosi	5x5 6x5	400 333
		Tadjikskiy	Kavkaz xurmosi	5x5 6x5	400 333
13	Bodom	Malika	GF-677	5x5	400
		Ugamskiy	GF-677	5x5	400
	Yong‘oq	Ideal	Vlach	6x6	277
		Yubileynыy	Vlach	7x5	156
14	Limon	Meyer	Qalamcha	3x2	1600
		O‘zbekiston To‘ng‘ichi	Qalamcha	3x2	1600
15	Apelsin	Gamlin	Meyer	3x3	1100
16	Mandarin	Klimentin	Meyer	3x2	1600
17	Xo‘raki navlar	Tayfi rozoviy	Voyish usulida	4x2 4x3 4x4	1250 830 625
			Simbag‘az usulida	3x2,5 4x3	1333 833
		Rizamat	Voyish usulida	3x2 4x2 4x3 4x4	1666 1250 833 625
			Simbog‘az usulida	3×2,5	1333
		Husayni belыy	Voyish usulida	3x2 4x2 4x3 4x4	1666 1250 833 625
			Simbog‘az usulida	3×2,5	1333
18	Kishmishbop navlar	Oq Kishmish	Voyish usulida	3x2 4x2 4x3 4x4	1666 1250 833 625

			Simbog'az usulida	3×2,5	1333
		Qora kishmish	Voyish usulida	3x2 4x2 4x3 4x4	1666 1250 833 625
			Simbog'az usulida	3×2,5	1333
19	Sharopbop navlar	Saperavi	Simbog'az usulida	3×2	1666
		Bayan shirey	Simbog'az usulida	3×2	1666
		Rkatsiteli	Simbog'az usulida	3×2	1666
Denov tumanida					
1	Olma	Djeromiyni	M-IX	3×1,5 4x1,5	2222 1666
			MM-106	5x4 5x3,5	500 570
		Gala	M-IX	3×1,5 4x1,5	2222 1666
			MM-106	5x4 5x3,5	500 570
		Pink leydi	M-IX	3,5x2 4×1,5	1428 1666
			MM-106	5x4 5x3,5	500 570
2	Nok	Zimnyaya Nashvatы	BA-29	5×3	666
			Ayva-A	4×3	833
		Devichi	BA-29	5×3	666
			Ayva-A	4×3	833
			BA-29	5×3	666
		Santa mariya	BA-29	5×3	666
			Ayva-A	4×3	833
3	Bexi	Izabilnaya	Ayva-A	4×3	833
			BA-29,	5x4	833
		Samarkandskay a krupnoplodnaya	BA-29,	5x4	833
			Ayva-A	4x3	666
4	Gilos	Samba	Krimskiy-5	4×2	1250
		Volovoy sersa	Gizella	4x2	1250
		Bahor	Krimskiy-5	5×4	833
5	Shaftoli	Nektarin (Super lola)	GF-677	4x2 4x3	1250 833
		Muyassar	GF-677	4x2 4x3	1250 833
		Malinoviy	GF-677	4x1,5	1666
6	O'rik	Faralia	GF-677	5x4	500

		Orenj Rubista	GF-677	5x4	500
		Subxoni	Mirabolano	5x4	500
7	Olxo‘ri	Ispolinskaya	Evrika 99	5x4	500
		Superior	Mirabolano	5x4	500
		Kirgiziskaya prevosxodnaya	Mirabolano	4x1,5	1666
8	Olcha	Podbelskaya	Krimskiy-5	4x1,5	1666
		Shpanka chyornaya	Krimskiy-5	4x1,5	1666
9	Bodom	Bumajnoskorlupыу	GF-677	5x5	400
		Ugamskiy	GF-677	5x5	400
10	Anor	Kazaki-anor	Qalamcha	4x2	1250
		Disertnaya	Qalamcha	4x2	1250
11	Xurmo	Zanji-maru	Kavkaz xurmosi	5x5 6x5	400 333
		Tadjikskiy	Kavkaz xurmosi	5x5 6x5	400 333
		Tamopan balshoy	Kavkaz xurmosi	5x5 6x5	400 333
12	Anjir	Uzbekskiy joltiy	Qalamcha	4x2	1250
		Kadota	Qalamcha	4x3	833
13	Qulupinay	Kobra	Ildiz bachki	70x30	44000
		Zenga-zengana	Ildiz bachki	70x30	44000
14	Yong‘oq	Tonkoskorlupыу	Yong‘oq	8x8	156
		Ideal	Yong‘oq	6x6	277
15	Chilon-Jida	Ta-yan-si-zio	Chilon-Jida	7x5	285
		U-sin-xun	Qalamcha	5x4	500
16	Limon	Meyer	Qalamcha	3x3 3x2	1050 1650
		O‘zbekiston To‘ng‘ichi	Qalamcha	3x2	1600

		Toshkent	Qalamcha	3x2	1600
17	Apelsin	Gamlin	Meyer	3x3 3x2	1050 1650
18	Mandarin	Klimintin	Meyer	3x3 3x2	1050 1650
19	Uzum xo‘raki navlar	Toyfi rozoviy	Voyish usulida	4x2 4x3 4x4	1250 830 625
			Simbog‘az usulida	3x2,5 4x3	1333 833
		Husayni belыy	Voyish usulida	3x2 4x2 4x3 4x4	1666 1250 833 625
			Simbag‘az usulida	3×2,5	1333
20	Kishmishbop navlar	Kishmish Cagdiana	Simbog‘az usulida	3×2,5	1333
		Qora kishmish	Simbag‘az usulida -	3×2,5	1333
21	Sharopbop navlar	Saperavi	Simbog‘az usulida	3×2	1666
		Rkatsiteli	Simbag‘az usulida -	3×2	1666
		Kuldjinskiy	Simbag‘az usulida -	3×2	1666